

İSTİHSALDE VE MÜBADELEDE İSTİSMAR HÂDİSESİ

Prof. Albert Aftalion

Ölümü münasebetiyle hakkında yazılmış yazılara hasrettiğimiz bu sayımızda Prof. İ. Fazıl'ın son zamanlarda fikirlerinden pek ziyade istifade ettiği, muhtelif kitaplarını ana kaynak olarak kullandığı Prof. A. Aftalion'un içtimai siyaset ve sosyalizm ile alakalı bir etüdünün tercemesini neşrediyoruz. Bu tercemenin aslı 1923 de Aftalion'un neşreylediği «Sosyalizmin temelleri = Les fondements du Socialisme» nde bulunmaktadır. Bu suretle bir taraftan Prof. İ. Fazıl'ın istifade ettiği menabiden birinin muayyen bir mesele hakkındaki izahatını okuyucularımıza tebliğ ederken, bir taraftan da zamanımızın içtimai iktisat meselelerinden en buhranlısı etrafında salâhiyetli bir ilim adamının düşündüklerine vukuf peyda ediyoruz.

— I —

İŞÇİ İSTİSMARI NAZARİYESİ

Bilindiği veçhile istismar nazariyeleri, birçok sosyalist muharrirlerce sosyalizmin temeli olarak ileri sürülmüştür. Bu nazariyelere göre en çok umumiyetle kabul edilmiş gibi gösterilen, servetin inkısamında herkesin ancak yarattığı şeyin karşılığını elde etmesini emreden adalet prensipi, kapitalist gelirlerin mevcudiyeti ile çığnemektedir. Bu gelirlerin esasında adaletsizlik ve haksızlık vardır. Bu gelirler, şekli ve ismi ne olursa olsun (faiz, temettü, rant), hiç bir kıymet istihsaline tekabül etmezler. Bunlar, mülkiyetsizler tarafından yaratılan bir kıymet üzerinden yapılmış bir ifraz, fakirin zengin ve işçinin müteşebbis tarafından, hulâsa insanın yine insan tarafından istismarının neticeleridir.

İstismar nazariyelerinin en meşhuru, fazla kıymet nazariyesidir. Marx'dan evvel muhtelif muharrirler tarafından izah edilen bu nazariyenin Marx tarafından nasıl parlak bir muvaffakiyet ile ortaya atıldığı, ve nasıl tamamiyle Marx'a münhasır bir nazariye gibi gözüktüğü mlûmdur. Keza muasır iktisat ilmince nazariyenin nasıl muvaffakiyetli bir surette reddedildiği, hattâ Marx'ın «Sermaye» nin

üçüncü cildinde nazariyeyi âdeta reddeder gibi bir istikamette muhakeme eylediği de malumdur. Bundan başka işaret ettiğimiz gibi bu nazariyenin tetkiki hususunda geç kalındığı düşünülüyor. Fikrilerimizin hareket noktasını da Marxist doktrinin çöküşü teşkil etmektedir. Yalnız birkaç noktayı hatırlatmakla iktifa edeceğiz.

Marx'ın fazla-kıymet nazariyesi iki esaslı seciye gösteriyor. O, bir taraftan hususî bir kıymet nazariyesine dayanmaktadır. Kıymetin temel ve cevherini emekten ibaret düşünen doktrinin mantıkî neticesi gibi gözüküyor; diğer taraftan aynı nazariye istismarın istihsal vetiresinin işleme esnasında, tamamiyle emek kuvvetinin satın alınmasındaki hususiyetlere bağlı olduğunu düşünmektedir.

Karl Marx başlangıçta her şeyin, dediği çalışma saatlerinin sayısına müsavi bir kıymet sahibi olduğu dâvasını vaz'ediyor. Şu halde amelenin iş kuvveti, pazarda çalışma saatlerinin sayısı üzerine hesap edilir. Bu sayı bugün, amelenin ancak yaşamasına yetecek bir dereceye inmiş bulunuyor. Fakat amele daha fazla sayıda saatler boyunca da çalışabilir. İş kuvvetinin kendi zatî kıymetinden daha büyük bir kıymet yaratabilmesi hassası, mevzuu amele olan istismar hâdisesine vesile teşkil ediyor. Müteşebbis, iş kuvvetini pazar kıymeti üzerinden satın almakta, ameleye yalnız yaşayabilmesine yetebilecek bir ücret vermektedir. Fakat amelenin uzun çalışma günleri zarfında yaratıp mahsule «ithal» eylediği oldukça mühim «kıymet»leri alan müteşebbistir. Emegın ücreti verilmemiş olan artık kısmı ise kapitalist gelirin kaynağını teşkil ediyor. Temettü, faiz ve irad (rant) işte bu «artık — exédent» dan alınmaktadır.

Her şeyden evvel sosyalizm için temel teşkil eden fazla-kıymet nazariyesinin temelindeki darlığı göz önüne almalıyız. İstismar, bu nazariyeye göre, istihsal esnasında vukua geliyor, bilhassa iş kuvvetinin satın alınması ameliyesinde mündemiç bulunuyor. Fakat sosyalist görüşle aynı derecede vahim olan, fazlakıymet nazariyesinin de unuttuğu ve yanlış anlattığı bir istismarı gösteren daha başka ameliyeler yok mudur? Yapılı veya üzerinde yapı yapılacak arazi sahiplerince alınan rant, meselâ esham ve eşya üzerine yapılan spekülasyon neticesindeki kazançlar, mahsulât ihtikârından doğan kârlar, istihlâk hususatı için yapılan ikrazlar üzerindeki fahiş faiz... gibi iş kuvvetinin satın alınması vakıası ile hiç değilse doğrudan doğruya bir münasebeti olmıyan hâdiseler, son derece mühim istismarların menbaları değil midir? Tamamiyle gayri âdil bir ücretin neticesi olduğu iddia edilen kapitalist gelir, aynı zamanda gayri âdil fiyattan, gayri âdil kiradan, gayri âdil faizden doğamaz mı? İstismarın

iş akitlerinde görüldüğü doğru ise, aynı zamanda mülkiyetlilerle mülkiyetsizler arasında akdedilmiş diğer birçok mukavelelerde de müşahede olunduğu nasıl inkâr edilebilir?

Fakat belki fazla-kıymet nazariyesinin sosyalizm temeli olarak alt üst ettiği şey, amele yığınları arasında yayılmasını temin eden hususiyetini teşkil eylemektedir. Bu suretle insanlara müstehlik olmaktan ziyade müstahsil sıfatıyla malik oldukları menfaatlere hitab ediliyor ve ihtirasları kabartılıyor. Hususiyle hlak sınıfları arazi sahibine ve tüccara karşı nisbeten gevşek ve geçici protestolarda bulunurlar. Lâkin kendilerine iş verenlere karşı «Ecir, ücretli — Salarie» sıfatıyla taelpte bulunmaları her zaman vaki olabilir ve kolayca şiddetlenir. Şehirlerin büyük arazi sahiplerine, büyük finanslara, büyük ve bilhassa küçük ticarete karşı tahrikten ziyade patronlara karşı tahrik etme, yığınları daha çok harekete getirmektedir. Bundan başka, Marxizm'den çıkma olan diğer doktrinler vesilesiyle gösterildiği gibi, ameleye kıymet yaratıcısı olarak hitap etmek ile onların diğer cemiyet âzalarınınkinden ayrı olan dâvaları aydın bir surette belirtilmiş oluyor, ayrı ayrı bir sınıf olmakla diğer içtimai sınıfların menfaatlerine muhalif menfaatlele sahip hususi bir sınıf halindeki ayrılıklarının şuuru kuvvetlendiriliyordu. Amelenin eşya alıcısı, yahut kiracı olma itibarıyla ileri sürecekleri talepler, diğer içtimai sınıflarınki ile aynidir. Cemiyetin diğer tabakalarından ecir olmak vasfı ile ayrılmaktadırlar. Bu ayrılık, ameleleri birbirine bağlayan tesanüdü kuvvetlendirecek, ihtilâlcî enerjilerini artıracaktır.

Sefalet meselesi asırlardanberi mevcuttur. Fakir her zaman şikâyet eder. Fakat, kendisinden önceki sosyalizmi devam ettirmediğini ve yepyeni bir mesele ortaya attığını düşünür. Tarih boyunca görülen istismarlara değil, kapitalizm ile doğan istismara, amele sınıfının istismarına hücum ediyor. İstihsalin modern şekillerinin neticesi olan bu sınıfa, büyük tarihi bir vazifenin terettüb ettiğini öğretmek ve onu bu gaye uğrunda hazırlamak lâzımdır. Böylece sosyalizm, tamamiyle amele işi, içtimai meselede amele meselesi oluyor. Yeni sınıfın eline basit ve kuvvetli bir silâh veriliyor: Silâhı kullanacak yalnız sınıfıdır ve münhasıran kendi faydası için kullanabilecektir. Yapılan hitablar kıymetin yalnız amele tarafından yaratıldığı, istihsalin bütün kıymetinin emek mahsulü olduğu kendisine temin olunuyor. Binnetice bütün kapitalist gelir kendisinin yarattığı kıymet üzerinden tarh ve ifraf edilip alınmaktadır. Patron kasaları yalnız ve yalnız kendisinin hakkı olduğu halde verilmeyen fazla - kıymetlerle dolmaktadır. Bu doktrin amele yığınının

menfaatlerine, insiyaki taleplerine çok uygundur. Bunun neticesi olarak amele sınıfının şuurunda derin bir kanaat yaratmıştır. O kadar ki en kat'i ilmi reddedişler, artık bu kanatı sarsamayacaktır.

Fakat fazla kıymet nazariyesinin ihtilâlcı kudreti ne kadar itirazı imkânsız olursa olsun kudretine itirazın imkânsız olması nisbetinde doktrin bakımından kifayetsizliği bugün âşikâr bir hakikattir. Nazariye şu müşahede vakıasını göz önüne alamıyor: Her hususî teşebbüste temettü, hiç bir zaman işde kullanılan amelenin sayıca çokluğu, binnetice Marxist nazariyenin ifade ettiği fazla - emek yekûnu ile değil, işe konan sermaye miktarı ile mütenasip olmağa temayül ediyor. «Sermaye» nin üçüncü cildinde nazariyesinin yalnız bir memleketteki istihsalin ve kapitalist gelirin bütünü için doğru olduğunu söylemek suretiyle doktrini vakıalarla telif için sarfettiği ümitsiz gayret, Marx'ın nazariyesinin ana unsurlarını terkettiğini de ifade etmektedir (1).

Bundan başka fazla kıymet nazariyesini reddetmemizi gerektiren bir nokta bilhassa fazla - emek nazariyesinin istinad ettiği hatada bulunuyor. Çağdaş iktisadın araştırmaları, bu kıymet nazariyesinin kat'i surette reddeylemekte, kıymetin emeğe değil faydaya istinad ettiğini gittikçe artan bir muvaffakiyet ile tanıtmaktadır. Kıymet - fayda doktrini, iktisat ilminin en kıymetli zaferlerinden biri olarak gözüküyor ve taraftarları gittikçe çoğalıyor. Bu doktrin ile âhenkdar olmıyan bir sosyalizm, artık müdafaa edilemeyecektir.

Hattâ Marx'ın talebelerinden birçoğu fazla - kıymet etrafındaki marxist isbatları artık kabul etmemekte, faydada kıymetin temelini görme cereyanına uzak kalmamaktadırlar. Bununla beraber Marxistlerin Marxist tezlerden sık sık görülen bu ayrılışları onların sosyalizmden vazgeçmeleri neticesini doğurmuyor. Şüphesiz çok derin surette kökleşmiş imanların, kurtulunması imkânsız ilk tesirlerin bulunduğu ileri sürülebilir. Keza bazıları sosyalizmden bir adalet mefkûresinin gerçekleşmesinden ziyade bir sınıfın menfaatlerinin muzaffer olmasını istiyebilirler. Fakat öte taraftan bu gibi Marxistlerde derin bir hakkaniyetsizliğin bugünkü rejimi ifsad eylediği,

(1) Bk. Le Capital, Chatelain tercemesi, Sf. 22: «Rekabet icabı olarak temettüler müsavi olmalıdır; ... Mahsulün (produit) kıymetinin değdiği emeğe müsavi oluşu prensibi, ... temettülerin tekşeklilliliği kanununun tesirile yanlış çıkıyor... Bana göre bugünkü bütün gayrimenkul ve kapital rantlarımızın temini maksadile topu birden gözönüne alınacak sosyal mahsulün (produit), yalnızca istihsal için zaruri olan emek ile ölçülmesi yeter.»

hususî mülkiyet sahiplerinin elindeki gelirlerin meşruiyet bakımından mülkiyetsizlere verilmesi lâzım kıymetten alındığı mütalâasının devam ettiğine de şüphe edilemez. Doktrinsiz bir sosyalizm: İşte birçok kimselerde görülen sosyalizm. Yahut hiç değilse bu gibi kimselerin sosyalizmi biraz müphem mefhumlardan, dağınık unsurlardan, eski sistemlerin artıklarından, ilmin yeni nazariyelerinden alınmış parçalardan mürekkeptir. Buna daha fazla adalet arzusunu, günün bazı acıklı mazaralarını temaşadan mütevellit teessür, âlicenabca duygular da inzimam etmektedir.

Şimdi sosyalizmin Marxist temelden başka çeşit temellere dayanıp dayanamayacağını araştıracağız. Bu, Marxizme sadık kalmak için çağdaş ilmin isbatlarına etraflıca vâkıf olmuş, aynı zamanda sosyalizme karşı besledikleri imanı muhafaza etmemekle beraber bugünkü hukukî rejimin hakkaniyetsizliğine derinden nüfuz etmiş kimselerin zihninde Marxist olmıyan bu başka çeşit temellerin nelerden olabileceğini tetkik etmek demektir.

— II —

MÜBADELEDE İSTİSMAR NAZARİYESİ

Marxizmin fazla - kıymet nazariyesi hakikatte bir istismar nazariyesi idi. Her şeyden önce araştırılacak nokta, Marxist telâkkiler dışında istismar nazariyesinin sosyalizm temeli olarak nasıl bir kıymet taşıdığı meselesidir. Kapitalist gelir Marx'ın ileri sürdüklerinden başka sebeplerin tesiri altında, mülkiyetsizlerin meşru geliri üzerinden yapılmış bir ifrazdan ibaret düşünülmemeli midir? Marxist tez, kıymetin yanlış bir nazariyesine, yani emek - kıymet nazariyesine bağlı idi. Fakat istismar nazariyesi, her türlü kıymet nazariyelerinden müstakil olarak müdafaa edilemez mi? Hattâ istismar, kıymetin modern fayda nazariyesi ile barışamaz mı?

Gerçekten zamanımızın, Marxizmin kıymetin yanlış bir nazariyesini lüzumsuz bir ağırlık gibi beraberce sürüklediğini düşünen bazı inkişaf çağında da kendisini kıymet - emek nazariyesine kaptırmayan sosyalistleri emek - kıymet nazariyesi ile her türlü bağlılığı kesilmiş bir istismar nazariyesine temayül etmektedirler. Hattâ bazıları daha mantıkî olacak, başka nazariye kaygusuna düşmeksizin bu nazariyeye iltihak ediyorlar. Fakat hep kendilerini muhtelif sosyalist muharrirlere, bilhassa Saint-Simonien'ler, Proudhon ve fikirlerinin son Rodbertus tarafından izah edilmiş olan nazariyelere bağlı sayabilirler. Kıymet - emek nazariyesinden müstakil bir istismar dâvası, ye-

tesiyeye mebzul bir neşriyatın mevzuunu teşkil etmektedir. Böylece muasır iktisat ilminin nazariyeleriyle tenakuza düşmeksizin sosyalizme temel hizmetini görececek bir doktrini ortaya koyma hususundaki girişeceğimiz ilk teşebbüs te bahis mevzuu olan şey yeni bir doktrin kurmaktan ziyade eski doktrinlerde modern kıymet-fayda nazariyesini kadrolavan veya kadrolar gibi görünen cihetleri bulup göstermektir.

1. — Nazariyenin izahı

Mübadelede istismar ismini taşıyan ve aşağıda izah olunacak olan nazariyeyi şu ana düşünce ile belirtmek mümkündür:

1) Marx fazla-kıymet nazariyesini iktisadî bir temele, kıymet kanunlarına dayandırırken mübadelede istismar nazariyesinin esası hukukîdir. Bu nazariye, istismarı, müsbet hukukun, hususî mülkiyet rejiminin neticesi sayıyor. Bir avuç insana temin edilmiş olan mülkiyet inhisarı, halkın mütebaki kısmının ızdırabına vesile olan istismarın kaynağıdır (2).

2) Marx bütün istismarı sadece iş kuvvetinin satın alınması ameliyesine istinad ettiriyor, istismarın tamamıyla istihsal vetiresinin işleyişi esnasında doğduğunu söylüyordu. Mülkiyet münhasıran müstahsil olmak sıfatıyla istismar edilmekte idi. Şimdi izah edeceğim teze göre ise istismar her çeşit mübadelede, mülkiyetlilerle mülkiyetsizler arasındaki her akitte vukua gelmektedir. Mülkiyetsizler yalnız kendi iş kuvvetlerini satarken emekçi olarak değil, fakat aynı zamanda eşya ve erzak satın alırken, ev kiralarken ve ödünç para alırken müstehlik olarak da istismar edilmektedirler (3).

(2) Bk. Saint-Simon: Doctrine..., 1829, Sf. 188: «Mülkiyet..., bir sınıf insana başkalarının çalışmasından istifade imkânını vermek suretile halkın bir kısmını istismarı idame ediyor.» Kz. Bk. Proudhon: Qu'est-ce que la propriété, Sf. 122: «Mülkiyet, mülkiyet sahibinin kendi kendine attettiği bir miras hakkıdır (Proudhon «droit d'aubanie» diyor ki «miras hakkı» diye terceme ederken şu ibareyi yapmak gerektir: bu hak, hükümdarın tebası olmıyan bir ecnebinin malına konması hakkı olup 1819 da ilga edilmiştir.). Kz. Bk. Rodbertus: Le Capital, Chalelain tercemesi, Sf. 105: «Amelenin bugün kendileriyle mülkiyet sahipleri arasındaki arslan paylaşmasındaki akıbetleri..., münhasıran toprak ve sermaye mülkiyetinden ötürüdür.»

(3) Bk. Saint-Simon: Doctrine..., Sf. 182: «Mülkiyet hukukunun bu ehemmiyeti..., başkasının emeğine bir prim vermek imtiyazına dayanmaktadır... Bu primi faiz ve arazi kirası (fermage) temsil ediyor.» Kz. Bk. Proudhon: Organisation du crédit et de la circulation, Sf. 174: «Mülkiyet sermaye sahipleri tarafından sirkülasyona konmuş bir veto'dan ibarettir.

Esaslı bir bozukluk bu akitlerin hakaniyete dayanmasına mâni oluyor: Hususi mülkiyet vakıası dolayısıyla akitleri yapanlar arasındaki müsavatsızlık. Mülkiyetsizler, mülkiyetlilerin kendilerine tahmil etmekten hoşlandıkları şartları kabule mecburdurlar. Bundan başka hatâ, hiyle, zorlama, istisnai hallerde akdın feshini icabettiren yanılma hile, zorlama, izrar... gibi rıza ve muvafakat bozuklukları, vices, mülkiyetsizlerin hususi mülkiyet rejiminden istifade edenlerle akdettiği bütün mukavelelerde daima olagan şeylerdir. Mukavele akdedenler arasında müsavat olmadıkça mukavele hürriyetinden bahsedilemez. İhtiyaç, açlık taraflardan birini sıkıştırdıkça, kendisine zarurî olan şeyler mukabil tarafın elinde bulundukça akit hürriyeti mevcut değildir (4). İstihsal vasıtalarına ve istihlâk eşyasına sahip olanların istifade ettikleri monopol, onların yaşamak için yalnız kolları bulunanlar üzerinde, hukukun da temin ettiği himaye ile daimî bir şiddet icra etmelerini kolaylaştırıyor (5). Modern cemiyetlerde «hukukî şiddet — La violence juridique», ekseriya mülkiyetin ilk menşei olmuş olan «kaba şiddet — La violence brutale» in yerine geçmiş bulunmaktadır (6).

Bu veto'yu kaldırmak için müstahsil olan müstehlik, mülkiyete sırasile irad, fermage, kira, faiz, temettü', agio, iskonto... gibi isimler alan vergiler vermektedir.» Kz. Bk. Proudhon: Qu'est - ce que la propriété, Sf. 208-209: «İrad, fermaj, kira... ile hep hırsızlık yapıyor. Keza tüccarın kârı, ifa eylediği hizmetin meşru ücretini geçerse ticaret de hırsızlık, vasıtası oluyor.» Kz. Bk. Andler: Les origines du socialisme d'état en Allemagne, Sf. 421, 422, 473. Kz. Bk. Tugan Baronowski: L'évolution historique du socialisme moderne; Sf. 48, 51, 65.

(4) Bk. Saint-Simon, Sf. 175: «Bu karşılıklı muamele amele hesabına serbestçe mi cereyan ediyor? Hayır, çünkü yaşamak kaygısı ile karşısındaki dediğini kabule mecburdur.» Kz. Bk. Proudhon: Qu'est-ce que la propriété, Sf. 107: Her şeyden vaz geçmek için henşeyi istihsal eden medenileşmiş amele hür değildir.» Kz. Bk. Rodbertus: Seconde lettre à Von Kirchmann, (Capital'ın fr. tercümesindeki ek, Sf. 261) «Esirlere malik olanın kumandası yerine işçi ve patron arasındaki mukavele geçiyor; fakat bu mukavelenin sadece şekli hürdür açlık hemen hemen kamçı te'sirini yapıyor.» Kz. Bk. Andler: a. g. e., Sf. 92.

(5) Bk. Proudhon: Organisation du crédit et de la circulation, Sf. 93: «İşçiler namına istediğim şey tekabül, karşılıklık, mübadelede adalettir.» Kz. Bk. Proudhon: a.g.e.: «Mülkiyet tekabülsüzlük (non-réciprocité) dür. Tekabülsüzlük ise hırsızlık demektir.»

(6) Bk. Saint-Simon: Doctrine..., Sf. 176: «İşçiler esir ve serfin doğrudan doğruya devam eden nesli gibi görünüyor. İşçi, fütuhat hukuku mahsulü olan bir kanunun servetlerin monopolu ile techiz eylediği insanların teşkil eylediği pek az sayılı bir sınıf tarafından kendisine yüklenen şartlarla hayatını idame edebilir.»

Bundan anlaşılıyor ki mülkiyetsiz emeğini satarken çok az bir ücrete razı olmak zorundadır. İşsiz kalmak, yiyeceğini temin edememek korkusu ile hususî mülkiyeti kabul etmiyen bir hür insanlar cemiyetinde almış olacağı ücretten aşağı bir bedeli kabule, keza zarurî olan havayiciden mahrum olmak korkusuyla gıdası, evi, elbisesi, hülâsa istihlâk eşyasına sahip olanların elinde bulunan her şeyi satın almak için çok yüksek fiyatları ödemeğe mecburdur.

Hususî mülkiyet müessesesinin ifsad etmediği, mübadelenin aynı derecede serbest olan fertler arasında yapıldığı bir rejimde ücretin ve eşya fiyatının vasil olacağı seviyeye âdil ücret, âdil fiyat denebilir. Böyle bir âdil ücret ve âdil fiyata nisbetle bugünkü ücretler çok dün, bugünkü fiyatlar çok yüksektir. Kapitalist geliri de bugünkü ücret ve fiyatların seviyesiyle âdil ücret ve fiyat seviyesi arasındaki farktan teşekkül etmektedir.

Hususî mülkiyetten kurtulmuş bir rejimde ücret, maliyet kıymetinin biricik unsuru olmalı, kıymet ile eşya fiyatı arasında da müsavat bulunmalıdır. Eşya fiyatlarının yekûnu ile, tediye edilen ücretlerin yekûnunun birbirine denk cesametlerden ibaret olması lâzımdır. Böyle bir rejimde kapitalist gelir için hiç bir yer yoktur. Fakat mülkiyet, mülkiyeti elinde bulunduranlara müstahsil ile müstehlik arasına girmeyi temin ediyor. Mülkiyet sahiplerinin aldıkları temettü, faiz ve rantın esası, onların müstehlikten en çok kazanmak, müstahsile en az vermek suretiyle her iki tarafa yükledikleri rüsumdan ibarettir. Bu gelirler (yâni temettü, faiz, rant), gelirleri alanların ifa ettikleri bir hizmet ile karşılanmış değildir (7).

Mülkiyet sahiplerinin bu prélèvementleri bazan büyük sanayide olduğu gibi, bilhassa müstahsiller, emekçiler üzerinde, bazan da, arazi veya ev sahiplerinin gelirinde, küçük ve büyük ticarete olduğu gibi daha ziyade müstehlikler üzerinde vaki oluyor.

İmtiyazlıların kendi aralarındaki münasebetlerde tarafların kuvvetine ve birbirlerine oynadıkları oyunlara göre bazı karşılıklı istismarların vukuu mümkündür. Bazılarının aldığı faiz yahut irad bazan diğer mülkiyet sahipleri tarafından verilir (8). Fakat bu mülkiyet sahipleri de ayrıca istismarcıdırlar. Böylece toptan veya kısmî

(7) Bk. Proudhon: Qu'est-ce que la propriété, Sf. 132: «Bir karşılık, bir nimet talep eden mülkiyet sahibi, hakikatte hiç bir hizmete tekabül etmiyen bir şey alıyor.»

(8) Bk. Proudhon: Organisation du crédit et de la circulation, Sf. 159: «Müteşebbis ile ecir arasındaki fark..., arazi sahibi ile çiftlik kiracısı, kommandit şirket azası ile komandité arasındaki farkın aynıdır.»

telâfîler oluyor. Yalnız mülkiyet sahipleri arasındaki bu mukavelelerden çıkan netice bunlardan her birine en sonda kalan kapitalist gelir payının az ve çok büyük olmasından ibarettir.

Bundan başka mülkiyetsizlerin müstehlik sıfatı ile, bazı işçilerin — bilhassa ev sanayiinde — eskiden ve bugün çalışan işçilerin kurban gittikleri merhametsizce istismardan istifade etmeleri de olağan işlerdendir. İşçilerin en çok zayıf, sefil ve perişan olanlarının ezilmesine amele sınıfının bilvasıta ve bilmeden iştirak etmesi kadar bugünkü hukukî rejimi ağır surette mesul tutacak acı hiç bir şey bulunamaz. Fakat bu istisnai, bilhassa teessürü mucip olacak faraziyeler bir tarafa, istismar edilen mülkiyetsizler için mümkün olacak bir telâfi çaresi mevcut değildir. İctimai istismarın bütün ağırlığını onlar taşıyorlar. Mülkiyetsizlerin istismarı, bütün kapitalist gelirin kaynağını teşkil eylemektedir (9).

2. — Nazariyenin modern kıymet-fayda doktrini ile uzlaştırılması

Böylece mübadelede istismar nazariyesi, kıymet - emek nazariyesiyle her türlü bağılıktan kurtulmuş bir nazariye gibi karşımıza çıkıyor. Bundan başka nazariyeyi modern kıymet - fayda nazariyesiyle âhenkdar olacak veya öyle görüencek bir tarzda tasralamak da mümkündür.

Nazariyeye verilen bu yeni şekil içinde kıymetin faydaya bağlı bulunduğunu, eşyanın karşılıklı faydaları arasında mevcut münasebete göre mübadelenin cereyan ettiğini, hattâ adalet prensipinin yarattığı kıymete göre ödenmesini gerekli kıldığı, kıymetin de faydaya dayandığı göz önüne alınarak inkısam prensipinin «herkese yarattığı kıymete göre!» den ibaret olduğunu da göreceğiz.

Bu prensipin kabulü, «ödeme — Rémunération» nin müsavatsızlığını kabul demektir. Birinin çalışmasının neticeleri diğerinkilere üstün olduğundan ödenmesi de tabii olarak üstün olabilecektir. Fakat burada bahis mevzuu olan şey, insanların seciyelerinden neşet eden kıymet kanunları kadar fertlerin istidatlarındaki başkalıklara bağlı tabii müsavatsızlıklardır. Bu gibi müsavatsızlıklara ise insan tabiatının kökten bir değişikliği düşünülemediğinden dolayı itiraz

(9) Bk. Saint-Simon: Doctrine..., Sf. 176: «Bugün işçiler kitlesinin hepsi, mülkiyetlerini kullandığı insanlar tarafından istismar olunuyor. Bizzat sanayi şefleri mülkiyet sahibleriyle olan münasebetlerinde bu istismara maruz kalıyorlar. Fakat bu, amelenin istismarına nisbetle çok azdır. Diğer taraftan sanayiciler bütün ağırlığı ile amele sınıfına yüklenen istismarın nimetlerine iştirak ediyorlar.»

edilmiyor. İlga edilmek istenen şey, menşei hukukî olan, hukukun ve müesseselerin doğurduğu müsavatsızlıklardır (10). Rodbertus'un **iktisadî ve hukukî** menşeli müsavatsızlıklarda yaptığı tefrik âdil'in ve gayri âdil'in miyarlığını yapmalıdır. Hukukî müesseselerin mevcudiyetinden doğan müsavatsızlıkların kaldırılması, yalnızca iktisadî olanlarının bırakılması: işte sosyalizmin vazifesi bundan ibaret olmalıdır.

Kapitalist gelirlerin kaynağı hukukîdir. Bu gelirler hususî mülkiyet monopolundan ötürü, kıymet kanunlarının ifsad edilen işleyişinden doğuyor. Filhakika bu kanunların neticesine göre ücretler, hem muhtelif fertler tarafından istihsal edilen eşyanın miktarındaki müsavatsızlık, hem de bu eşyanın kazandığı kıymet yüzünden gayri müsavî olabilirler. Fakat hiç değilse herkes istihsal ettiği bütün kıymeti almış olmalıdır. Bu takdirde ücret ile satış fiyatı arasında müsavat bulunacak, ortada kapitalist gelirden eser bulunmayacaktır.

Vakide bu kapitalist gelirin mevcut olması, mülkiyetlilerin pazara hâkim olmalarını temin eden monopoludur. Eşya fiyatları hakikatte monopol fiyatları olduğu gibi ücretler de inhisar sahiplerinin keyfine tâbi bulunmaktadır. Mahsulün faydası ile emeğin faydası, «karşılıklı mübadeleci — Coéchangiste» lerin müsavî bir vaziyette bulunacağı bir rejimde olduğu gibi serbestçe tâyin edilmiş değildir. Takdirler, fesada uğramıştır. Mülkiyetsizlerle mülkiyetlilerin müsavatsızlığı, mülkiyetlilerin ellerinde bulundurdukları eşyanın aşırı takdir edilişi, mülkiyetsizlerin sattığı emeğin ise aşırı takdir edilme-yişi neticesini doğurmaktadır.

Filhakika monopoldan istifade edenlerin ellerinde bulundurdukları eşya sun'î olarak enderleştirilir. Bu vaziyette artan nihai fayda, yalnız ödenen ücretleri değil, aynı zamanda temettü, faiz, irad denen kapitalist geliri de ihtiva eden bir satış fiyatına meydan verir. İstihsal vasıtalarına, yahut istihlâk eşyasına sahip olanlar, gayri menkul sahipleri, kapitalist bir gelirin elde edilmesi müemmen kaldığı müddetçe istihsalî, eşyanın satışını ve ev inşaatını ilerletmezler. Bilâksi eşya pek mebzul olduğu zaman, kendilerine kâfi görünen bir kapital ödenmesini temin maksadiyle, istihsalî ve satışı ağırlaştırırlar. Böylece nihai faydayı ve mamulâtın fiyatını yükseltirler. Aynı

(10) Bk. Rodbertus: Le Capital, Sf. 122: «Toprak ve sermaye cemaati şahıslardan ileri gelen müsavatsızlığı kabul ederken... tabiatın gayrimüsavî lutuflarının filan veya falan ferde istifade te'min etmesine artık müsaade edemez.»

ile ecza malzemesinin yahut resmî hizmetlerin fiyatları diplomanın ve tahsil satın almanın verdiği imtiyaz olmasaydı çok düşük olacaktı. İnhisar, kanunun verdiği imtiyazdan mütevellit hususî bir kârı da ihtiva eden artırılmış bir fiyat ile satış yapma imkânını vermektedir.

Diğer taraftan taraflar arasındaki hal ve vaziyet müsavatsızlığı, iş akdine müessir olur. Hususî mülkiyet monopolu dolayısıyla ameleler, çalışmaları istihsal vasıtalarını ellerinde bulunduranlara bir gelir temin ettiği takdirde, çalıştırılırlar. Bu suretle amelenin bir kısmı işsiz kalmağa mahkûmdur. Çalışmağa hazır kolların sayısı sun'î olarak artırılmış, emeğin kıymeti ve nihai faydası azaltılmış bulunur. İşsizlik, işçiler tarafından işe hücum, emek taleplerinin emeğin değerini azaltan zahiri çokluğu, nihayet aç kalma kaygusu... bütün bunlar, bütün bu gibi sebeplerden ötürü patronların şartlarını kabule mecbur kalan işçiler kendilerine mamulât fiyatından dün olmak üzere verilen ücret ile iktifa ederler.

Binaenaleyh mülkiyet monopolu, eşyanın faydasını artıran ve emeğin faydasını ise bilâkis azaltan «eşya azlığı» ve «çalışmağa âmade kolların bolluğu» neticesini hazırlıyor. Eşyanın bu «aşırı takdir — Sur - estimation» i ve emeğin bu «aşırı takdir edilmemiş — Sous - estimation» i mülkiyet inhisarından istifade edenlere, müstehlik ve müstahsillere kapitalist gelirden ibaret olan «Tribut - cizye» yi tarhetme imkânını vermektedir. Serbest rekabetin gerçek olduğu, mülkiyet inhisarının kaldırıldığı, kısacası vaziyet ve hukuk müsavatının teessüs eylediği bir rejimde, bu gibi kapitalist ifrazlar mümkün olmayacaktır. Eğer kıymet kanunu ve fayda kanunu yalnız başına cereyan etseydi, fiyat ve ücret âdil bir seviyede bulunacak, kapitalist gelir ortadan kaybolacaktı. Bugün böyle bir gelirin elde edilmesi iktisadi kanunların tesirinin, hukukun tesirine inzımmam etmesindedir. Mer'i ilan hukukî bir rejimin kolaylaştırdığı bir istismara borçlu olan bu kapitalist gelir ise başlı başına bir hakkaniyetsizliktir ve ilga edilmelidir.

3. — Nazariyenin Marx'ın fazla - kıymet doktrin'ine üstünlüğü.

Yukarıda izah ettiğimiz «mübadelede istismar» nazariyesi sosyalizmi, kıymet - emek nazariyesine karşı her türlü tâbililikten kurtarıyor ve ilk bakışta günümüzün iktisat ilmi tarafından müdafaa edilen kıymet - fayda nazariyesine intibak ettirecek gibi görünüyor. Bu, bizim için ilk kazancı teşkil eder. İkinci bir kazancımız da şudur: Sosyalizm temelleri bu yeni nazariye içinde daha az dar, Marxizm

kadrosunda olduğundan daha çok anlaşılır bir seciye kazanmaktadır.

Artık istismar yalnız iş mukavelesinde beliriyor, mülkiyetlilerle mülkiyetsizler arasındaki bütün muamelelere, husus) mülkiyet inhisarının icabettirdiği bütün fiillere bağlı bulunuyor. Sosyalist bakımdan haksız olarak kazanılmış gelirler kadar, emlak mülkiyetinden doğabilecek gelirler de unutulmuş veya ikinci plâna bırakılmış değildir. Aynı şekilde malî spekülasyonların neticesi olan istismarlar, büyük ve küçük ticaretin tufeyli **prélèvement**'ları, ihtiyaç içinde bulunanların kabule mecbur oldukları fahiş faiz tauxları, ipotek débitemleri, yahut hükümetlerin kendileri göz önüne alınmıştır. Sosyalizm artık işçileri müteşebbislere karşı değil böyle bir dar görüşlülükten kurtularak daha umumî bir surette mülkiyetsizleri mülkiyetlilere karşı muhalif göstermekte, kendisini mülkiyetsizlerin muztarip oldukları her çeşit istismarın aleyhdarı ilân eylemektedir.

Böylece, Marxizmin kestiğini iddia eylediği mazi ilişkisi yeniden tesis eden, asırlar boyunca fakirlerin zenginlere karşı ardı arası kesilmeyen sonsuz itirazlarını tekrar ele alan sosyalizm kendisini yeni bir mesele karşısında, kapitalist denemelerin rejiminin zaferinden mütevellit yeni bir mesele karşısında kalmış telâkki etmiyor. Bu rejimi zuhurdan çok evvel, insanlar arasında mübadelenin cereyan etmeğe, hususî mülkiyetin mevcut olmağa başladığı andan itibaren bazılarının bazılarının tarafından ezilmesi istismar, faiz ve irad, hattâ ekseriya kazanç imkânları da ortaya çıkmıştır. Esaret, servaj (toprak köleliği), derebeyliği mülkiyeti, lonca inhisarları, ofislerin mülkiyeti gibi eskiden hâkim olan temellük ve istismar şekilleri şimdi kaybolmuş, onun yerine büyük modern sanayide bugün kullandığı kuvvetli istihsal âletlerine malik olan kapitalistlerce işçi kitlelerinin istismarı geçmiştir. İstihsalin bugünkü şekillerinin, kapitalist geliri pek ziyade kabartmış olması muhtemeldir. Fakat bu gelir dünün eseri değildir. Kapitalist gelirin eski kaynakları kurumuş ve yenileri ortaya çıkmıştır. Eski kaynaklar belki bugün eskiden hiç bir zaman görmedikleri bolluk içindedirler. Fakat bu kaynaklar daima bazılarının azamî menfaatini, bazılarının ise azamî zararını mucip olacak şekilde akmıştır. Bu hal, bir veya iki asır evvel başlamış yeni bir tarih olmayıp eski bir maceranın yeni bir safhasıdır. İstismar istihsalin modern şekillerinden değil, hususî mülkiyetten doğmakta, hususî mülkiyet ile beraber —hiç değilse hususî mülkiyet herkes arasında müsavi şekilde taksim edilmediği, bazılarının imtiyazlarını teşkil ettiği müddetçe— mevcut olagelmektedir.

4. — Nazariyenin kifayetsizliği

İşte istismar tezinden vazgeçmeksizin Marxizmden ayrılanların sosyalizmi için temellik yapabilecek nazariye bundan ibarettir. Fakat Marx'ın fazla - kıymet nazariyesine nisbetle bazı hususlarda arzettiği üstünlüğe rağmen, kapitalist gelirlerin istismardan başka bir şey teşkil etmediğini belirtecek kuvvette olmadığını kat'i olarak teslim etmeliyiz. İlkin yukarıda yaptığımız istidlâlin birkaç unsurundaki sağlamlık üzerinde birçok ihtiyatî kayıtlar bulunabilir. Bilhassa hususî mülkiyet monopolu kadrosu içinde nihai fayda kanununun oynıyacağı rolün tarzında görülecek inkişaf lar birçok tenkitlere yol açabilir. Filhakika bu monopol oldukça mühim miktarda fertlerin elinde olup geniş bir rekabet sistemine benzemekten geri kalmıyor. İhtikâr hali dışında, hususî mülkiyet rejiminin, eşyanın fiyatını yükselten bir emtea azalışına sevkettiği, söylenebilir mi? Aynı suretle teşebbüslerin bugünkü çokluğu karşısında, işlerin işsiz amelenin sayısını artıran, ücretleri indiren devamlı bir azalışına inanmak mümkün müdür? Bu yapma azalışlar hayali değil midir?

Vaziyet böyle olduğu takdirde yukarıda yokladığımız teorinin delilleri bu yüzden çökmüyor mu? Hattâ hususî bir mülkiyet rejiminde bile fiyat ve ücret rekabet sayesinde evvelce âdil fiyat ve âdil ücret dediğimiz dereceye doğru temayül etmiyor mu? O zaman istismar kaide değil, ancak istisna olarak görünmüyor mu?

İsbatın bizzat gösterdiği bozukluklardan başka asıl vardığı neticelere itiraz edilebilir. Eğer böyle bir isbat doğru olsaydı ondan çıkarılabilecek elverişli yegâne netice şu olurdu: Kapitalist gelir istismardan ibaret olan bir unsuru muhtevidir. Âdil ücret miktarından daha az ödeyen hususî mülkiyete istifadecileri şimdiden sonra âdil ücret miktarından daha fazlasını ödeyeceklerdir. Fakat asıl tesbit edilmesi lâzım nokta, kapitalist gelirin tamamıyla bir istismardan başka birşey olmadığıdır. Bu cihet ise isbat edilmiş değildir. Akdin iki tarafı arasındaki müsavatsızlık, mülkiyeti elinde bulunduranların iktidar ve inhisarı, mülkiyetsizlerin mahrumiyet ve za'fiyeti üzerinde ısrar etmek beyhudedir. Böyle bir ısrar ancak bir istismarın mevcudiyetini kabule şayan gösterebilir. Yoksa kapitalist gelirin tamamının bir istismar olduğu isbat edilmiş olmaz. Bu gelirin neden bir kısmı mevcut hukukî rejimin müsait kıldığı istismardan mütevellit bulunmasın, ve geri kalan kısmı da istihsalde toprağa, sermayeye atfedilmesi mümkün hisseye tekabül eden meşru bir gelir teşkil eylesin? Niçin istismarın, hususî mülkiyet inhisarının ne-

ticesi olabilecek gelirin dışında kalan kapitalist gelir, hukuktan müstakil, hakiki bir kıymet yaratmanın neticesi olan tabii bir gelir olmuyor?

Tenkit ettiğim nazariye kapitalist gelirin hepsini istismara atfediyorsa bunun sebebinin şu noktada aramalıdır: Hakikatte şimdiye kadar isbat dışında bıraktığım, yeni bir fikir, bütün istihsalin emeğe bağlanması fikri burada işin içine karışıyor. Nazariyenin zımni olarak ihtiva ettiği bu fikir, esasen sosyalist muharrirlerin çoğunca âşikâr bir surette formüllemişlerdir (11). Her şey emekten doğuyor, çünkü emeksiz hiç bir şey elde edilemeyecektir. Ameleler işi terk ederlerse istihsal duraklar ve kapitalist gelir kaybolur. Binaenaleyh istihsalin tamamîyetini emeğe borçluyuz. Kapitalist gelirin hepsi, amelenin meşru geliri üzerinden alınmış hisseden başka bir şey değildir. İnhisarın ve hususî mülkiyetin tesiri hakkında yukarıda yapılan izahların maksadı nihayet, işçilerin meşru gelirinden kendilerine verilmeyerek alınan hisselerin nasıl alındığını göstermektir. Emek olmaksızın istihsalin durduğunu ve kapitalist gelirin ortadan kaybolduğunu gösteren basit bir müşahedenin vardı; netice böylece bütün kapitalist gelirlerin, amelenin hissesinden alınmış olmasından ibaret bulunuyor.

Mübadelede istismar nazariyesine yapılan bu ilâvenin, nazariyenin kuvvetini artırmadığını göstermek güç değildir (12). Gerçi istihsalin emek olmaksızın duracağı düşüncesine hiç bir şey denemez. Fakat bu, aynı zamanda diğer istihsal âmillerinin ortadan çekilmesinden de ileri gelmiştir. Topraksız hiç bir istihsal tasarlanamaz. O halde fizyokratik doktrinleri yenileştirmek suretiyle bütün istihsalin toprağa atfedilişinin kabil olduğunu söylemek mi lâzım gelecek? Aynı suretle emek, sermaye olmaksızın ne elde edebilir? Hiç bir şey, yahut hemen hemen hiç bir şey. İstihsal hiç derecesine inecek, amele geliri aşağı yukarı mahvolacaktır. Bundan her şeyin, yahut hemen hemen her şeyin sermayeye atfı mümkün olduğu ve ücretin sermaye geliri üzerinden ifraz edilmiş olduğu neticesine varabilir miyiz?

Marx emtianın bütün kıymetin emeğe atfedilebileceğini iddia etmişti. Mübadelede istismar nazariyesi, bütün mahsulün emeğe borç-

(11) Bk. Rodbertus: *Le Capital*, Chatelain tercemesi, Sf. 17: «İktisadi bakımdan her mahsul (produit) ün münhasıran emek mahsulü olduğunu kabul ettim.»

(12) Bk. Böhm-Bawerek: *Histoire critique des théories de l'intérêt*, Fransızca tercemesi, C. II, Sf. 127.

lu olduğunu beyan ediyor. Bu postüla ise tecrübi bir hakikat, kendiliğinden anlaşılan ve isbata muhtaç olmıyan bir şey gibi gösteriliyor. Fakat bunun âşikâr bir nazari kifayetsizlik taşıdığı açıkça görülmektedir.

Hakikat şu ki emeğin, toprağın ve sermayenin birleşmesi istihsal için zarurîdir ve bu âmillerden herhangi birinin ortadan kalkması mahsulün ortadan kalkması neticesini doğuracaktır. Bu esastan hareket ederken beliren mesele şudur: randıman, toptan alınan istihsal âmlilerinin her birine atfedilebilir. Çağdaş ilim bu meseleyi aydınlatma yollarını aradı ve bu maksatla emtianın kıymetine ait olan nihai fayda nazariyesini, zarurî tadilâttan sonra toprağın, emeğin ve sermayenin ifa eylediği hizmetlerin kıymetine teşmil eyledi. Böylece fayda nazariyesini, bu nazariyenin gelişmesinden başka bir şey olmıyan inkısam nazariyesi halinde devam ettirdi. Bu modern inkısam nazariyesi kapitalist gelirler bahsinde istismar nazariyesinin vardığı neticelere tamamiyle zıt bir takım neticelere müncer olmaktadır.

Sosyalizmin temellerini çağdaş ilmi nazariyelerle barıştırma husundaki ilk denemeler, onları kıymet - fayda doktrini ile âhenkli bir hale koymaktan ibaretti. İlk bakışta barıştırma mümkün göründü. Fakat fayda nazariyesinin iptidaî formüllerine bağlanmak yerine nazariye tam olan hüviyeti ile göz önüne alındığı, eşyanın faydasından müstahsil hizmetlerin faydasına, inkısam nazariyesi halini almış olan bir fayda nazariyesine geçildiği zaman âhenk sona erer ve âhengün kurma teşebbüsü muvaffakiyetsizliğe uğrar. Marx'ın kıymet - emek tezi reddettikten sonra istismar nazariyesinden vazgeçmeksizin fayda doktrininin kabul edilebileceğini düşünen sosyalist muharrirler, hakikatte bu doktrinin eşiginde kalmışlardır. Eğer bu gibi muharrirler, kıymet - fayda doktrinini daha ileri götürselerdi, onu istihsal âmillilerinin ifa ettiği hizmetlere kadar teşmil eyleselerdi onunla istismar tezi arasındaki birbirine irca edilemez antinomiye müaşhede edeceklerdi.

Bundan dolayı mübadelede istismar nazariyesinin, yahut tamamiyle başka bir istismar nazariyesinin tetkikinde daha fazla gecikmemeliyiz. Sosyalist muharrirlerin böyle bir araştırmayı reddetmeleri, daha iyi inşa edilmiş yeni bir istismar nazariyesinin, eski nazariyelerin temin edemediği meşru gösterme imkânını bize verip veremeyeceğini soruşturmağa mâni değildir. Fakat modern ilim böyle menfi ve tenkidî bir iş ile kalma yerine mahsul kıymetinin bir hissesinin toprağa ve sermayeye pekâlâ atfedilebileceği hususunda pozitif bir isbat verebilir. Böyle bir isbat, bütün kapitalist gelirin istis-

mardan başka bir şey olmadığını ileri süren tezi kat'i surette mahkûm edecektir. Şimdi bunu yoklamak, modern inkısam nazariyesinde mevzuumuzu alâkalandıran noktanın izahına geçmek lâzımdır.

Fakat daha evvel Marx'ın fazla - kıymet nazariyesinden elimizde hiç bir şey kalmamış ise de mübadelede istismar nazariyesinden elimizde birşey kaldığına işaret etmeliyiz. Eğer mübadelede istismar nazariyesinin bütün ta'lillerini üzerinde inkişaf ettirdiği mübadelelere iştirak eden fertler arasındaki müsavatsızlığın, bütün kapitalist gelirin mevcudiyetini izaha elverişli olmasa bile, muhtelif istismarların kaynağını teşkil etmesi pek muhtemeldir. Çok aşağı ücret, çok yüksek fiyat, aşırı faiz, madrabazlık, zulüm ve şiddetler, zarar ve ziyanlar, tabii veya sun'î inhisarlar: İşte her zamanın iktisadî hayatında bol bol mevcut olan bir sürü vakıa ki bunları unutmamak yerinde olacaktır.

Prof. Albert Aftalion

Çeviren: Z. F. F.